

De quodam Xenophontis Hellenicorum loco, ut videtur, interpolato.

Scriptit *Theodorus Korsch.*

Hellenicorum I, 1, 23 litteras magistratus spartani, quales et auctoris manibus prodierint, casu non minus prospero, quam raro ad nostra tempora pervenisse fere communis est opinio. Nam, si verba a Xenophonte tradita e librariorum erroribus hic illic labem traxisse videantur, at Plutarchi Alcib. 28 et Eustathii ad Iliadem I p. 63 testimonia nobis praesto esse, quibus ad comparandum adhibitis librorum vitia facile tollantur, nemo sane harum rerum peritus ignorat. Verum tamen, si quis reputare voluerit, utrum illa epistula ei, qui nunc legatur, loco satis accommodata sit necne, vel orationis genus diligentius examinare vel in verborum ordinem et constructionem inquirere, is tantum abest ut se verum litterarum laconicarum monumentum manibus tenere credat, ut potius non dubitet, quin et epistula adulterata et totus locus suppositus sit.

Atque, ut ab aptitudine incipiam, res est neque per se gravis neque ad narrationis contextum necessaria atque ita comparata, ut a Plutarcho memoriae prodita legentem minime offendat, a Xenophontis autem stilo prorsus aliena videatur. Nec per se tantum levis est, sed etiam eam ob causam haud sane magnum habet pretium, quod illa epistula Spartam missa, cum, ut ibidem narratur, ab Atheniensibus intercepta esset, ad ea, quae consecuta sunt, nullius momenti esse potuerat. Nec vero Peloponnesii post cladem ad Cyzicum acceptam e Lacedaemone ullo auxilio adjuti sunt, quod profecto non fuisset, si Spartani res suas in Asia in discrimen adductas esse mature et ex ipso fonte rescivissent. Sed ut ea, quae hic disputata sunt, recte aestimari possint, Xenophontis narrationem paullo in brevius coactam apponamus.

Atheniensium classis ad Sestum morabatur; cum nuntius allatus esset Mindarum, Peloponnesiorum nauarchum, id agere, ut aliquanto magis navibus, quam ipsi haberent, eos adoriretur. Quo metu perterriti Athenienses Cardiam confugerunt. Eodem Alcibiades venit cum quinque navibus, sed, cum ibi comperisset, Peloponnesiorum classem Abydo, quae portu constituta erat, Cyzicum versus cursum dirigere, ipse cum quinque navibus plus quadraginta Sestum se recepit. Ibi, cum jam ad evehendum evehi pararet, Theramenes accessit cum viginti navibus et ambulus cum aliis viginti. Quae naves universae sex et octoginta numero, postquam Parii in unum conjunctae sunt, postridie ad Proeconnesum constiterunt. Quo simul atque perventum est, Mindarum cum classe Pharnabazumque cum exercitu Cyzici esse nuntiatur. Itaque Alcibiades sine mora navibus suis omnibus in altum eductis Cyzicum pergit. Peloponnesii, cum eum majore cum classe, quam quae in eorum manu pugna fuisset, appropinquantem animadvertissent, navibus in aciem constitutis, Atheniensium incursiones propulsabant, cum Alcibiades exscensione facta a tergo eos adortus est. Quod cum Alcibiades sensit, ipse e navi egressus est in terraque pugnans cecidit. Fuga hostium inde exorta Athenienses omnes eorum naves in Proeconnesum aliquot combustas ceperunt, captas Proeconnesum abduxerunt. Alcibiades autem Cyzici magna pecunia ab oppidanis exacta Proeconnesum navigavit, inde Perinthum, Selybriam, Chrysopolim lustravit, inde in Hellespontum profectis.

Hanc narrationem omnibus ornamentis nudam atque commentatam vel annalium similem subsecuntur haec (§ 23): Παρὰ δὲ τῶν ἑλλήνων, τοῦ Μινδάρου ἐπιστολῆως, εἰς Λακεδαιμόνα γράμματα πεμφθέντα ἦσαν εἰς Ἀθήνας λέγοντα τὰδε · Ἐρρεῖ τὰ καλὰ, Μίνδαρος δ' ἀπέσσυται. Ἐπειὶ τῶνδρες, Ἀπορέομεν, τί χρὴ δοῦν. (§ 24) Φαρνάβαζος δὲ παντὶ τῶν ἑλλεπονησιῶν στρατεύματι καὶ τοῖς συμμάχοις παρακελευσάμενος μὴ ἕνεκα ξύλων, ὥς ὄντων πολλῶν ἐν τῇ βασιλείῳ, ἕως ἂν τὰ σώματα ἡμῶν ἱμάτιόν τ' ἔδωκεν ἑκάστῳ καὶ ἐφόδιον δυοῖν μηνῶν καὶ ὀπλίσας τοὺς πολεμικοὺς φύλακας κατέστησε τῆς ἑαυτοῦ παραθαλασσίας γῆς. (25) Καὶ συγκαλέσας ὡς τε ἀπὸ τῶν πόλεων στρατηγούς καὶ τριηράρχους ἐκέλευε ναυπηγεῖσθαι ὅσους ἐν Ἀντάνδρῳ ὅσας ἕκαστοι ἀπώλεσαν, χρήματά τε διδοὺς καὶ ὕλην ἐκ τῆς γῆς κομίζεσθαι φράζων.

Quodsi cui justo plura exscripsisse visi sumus, causa, cur id fecimus, ulteriore disputatione apparebit. Sed, antequam propositum

tempus tum temporis unus omnium peritissimus fuit, πεινᾶντι et
quae illud ἀπέσσου et Valckenarii ἀπορίωμεz ab eodem comprobata
iscommemorem.

Verum epistolae verbis, quantum fieri potuit, restitutis, e quat-
uorolis, in quae sententiarum ratione dividitur, duo priora speci-
antur trimetri iambici:

— | — — — — | — — — — — | — — — — —
ἔρρει τὰ κᾶλα, Μίνδαρος δ' ἀπέσσου.

Neque aliter conformatum est tertium πεινᾶντι τῶνδρες, ut, modo
addiceret, duo versus essent plerisque tragicorum et comicorum
comis, quos novimus, non deteriores. Atque versibus conceptam esse
epistolam jam Valckenarius senserat, sed aliis persuadere non potuit,
anholiambos subesse suspicatus esset, scilicet non solum eis, quae
πείνη δρᾶν, sed etiam illo Plutarchi et Eustathii ἀπεσσούz in errorem
datis, quamquam neque numeri bene se habent, nisi tradita quarti
forma aliqua ratione immutata sit, neque O et Y litterae conjunctae
Atticos laconica verba ad verum eorum sonum scribendo re-
stituere temptantes quicquam aliud significabant praeter id, quod
ipsis et Ionibus Y erat simplex, id est vocalis ex earum
genere, quas usquequaque produci minime oporteret. Godofredus
Hermannus, qua erat in rebus metricis sagacitate, trimetros
illos non claudicantes facile odoratus loci emendationem ita se
certum esse sperabat, si verbi forma ἀπεσσούz pro diambo ac-
cipiam alterius versus exitu ἀπορίωμεz ὅτι δρῆν scriberet. Sed neque
anacronicum est neque ἀπορίωμεz graecum. Ego vero—ut meam de-
sumproferam sententiam—illum posteriorem versum sic restituen-
dasse puto:

— | — — — — — | — — — — — | — — — — —
πεινᾶντι τῶνδρες · δρῆν δ' ἀπορίωμεz τί χρῆ.

Quem verborum ordinem minus usitatum esse non nego, sed
ipsam ob causam ad cottidiana sermonis normam mutatum arbi-
tror postquam versuum memoria evanisset. Quid quod ne post eorum
causam, de quibus diximus, doctorum virorum exemplum et auctoritatem
epistolae epistolam non soluta, sed vineta oratione scriptam esse
magis persuasum videtur? Cujus rei ne testimonia undique conquiram —

quod facere neque operae mihi est neque alioquin in praesentia licet — satis esto me Hellenicorum exemplar a Ludovico Breitenbachio iterum recensitum, quod nunc mihi forte prae manu est, nominavisse: id enim is, de quo agitur locus, sic conformatus legitur:

Ἐρρεῖ τὰ χᾶλα. Μίνδαρος ἀπέσσουα. Πεινῶντι τῶνδρες. Ἀπορίομες, τί χρεὶν ὄρε
scilicet assumptis quibusdam priorum conjecturis, nec tamen eis, quae
numerorum restituendorum causa propositae sunt. Quin immo ne
quidem particula ex Hellenicorum libris recepta est, qua omissa omnem
metri similitudinem tamquam de industria deletam dixeris. Verum tamen
quantumvis alterius versiculi posterior pars corrupta esse videatur.
Hippocratis verba, ut nobis tradita sunt, prosa oratione concepta fuisse
nescio an nemo umquam possit evincere. Nam ne dicendi quidem
genus tale est, quale in scytala aut in epistula publica eaque spartana
jure exspectaveris. Nonne magis consentaneum esset aliquid fere tale
τὰ χᾶλα φροῦδα. Μίνδαρος τέθνακε. Πεινᾶμες? Neque opus erat hoc addere
Ἀπορίομες τί χρεὶν ὄρεῖν, nam exercitus ἀπορία vel illarum trium cala-
mitatum mentione satis illustrabatur.

Accedit, quod minime simile veri est ἀπέσσουα vel ἀπέσουα ex-
vim habere, quam Eustathius ei imponere non veritus sit per hanc
interpretationem: ἀφώρμησε, ἀπῆλθε, τέθνηκε. Nam et perfectum cum
aoristis juxta positum eisque quasi aequatum Byzantino magis dig-
num est, quam quolibet ex illis Graecis, qui sciebant, quid vellent,
cum dicerent, ut Simonides, οὐ τεθνήσκει θανόντες, alia semilia, et ter-
tiae personae tamquam dorico more in α mutatum, quod credere By-
zantino ei quidem licebat, antiquo Graeco non item, tantum non cla-
mant Eustathium in ἀπέσσουα formae explicandae dupliciter errasse.
Neque melius res gesta est ab eis Xenophontis interpretibus, qui idem
verbum accentu in paenultimam syllabam promotum ἀπέσουα scribentes
pro aoristo dorico, qui cuidam graeco ἐσούη, responderet, venditare
voluerunt. Nam neque aoristus ἐσούη, aliunde ignotus, si umquam fuis-
set, in Doriensium sermone aliam vocalem habuisset atque a ceteris
graecis usitatum ἐσούη, neque praesens, praesertim ejusmodi, cuius
prope idem cum perfecto munus sit, quod genus οἴχεται est, cum aoristo,
sed cum perfecto sociari solet. Itaque ἀπέσσουα sive ἀπέσουα, non ἀπε-
σούα scribendum est idque ita interpretandum, ut pro perfecto sumat-
tur ex eo genere, quod «forte» dicitur, qualia sunt a specie μέγας

ἄλλῃσιν, alia, quae ante personarum notas non consonam, sed
 eam habent, a sententia autem ἐγρήγορα, ἔρρωγα, ἀνέφγα, similia, quae,
 quam a transitivis quae vocantur verbis derivata sunt, tamen sta-
 gnificant. Atqui α littera primae personae est. Quid igitur?
 Mindarus ipse loquens inducitur? Ita videtur. Quod si recte con-
 cesseris, ne formam quidem epistulae in publicis actis
 usitatam potius fortuitae syllabarum juncturae vanaeque quo-
 dam opinioni deberi, quam illius scriptionis verbis ab ipso auc-
 tore propositi conscio data opera adhibitam esse facile tibi persuade-
 bis. Hippocrati autem, Mindari legato, una cum copiis, quarum curam
 in se recepisset, subita temporum iniquitate afflicto, cum de
 modis, quibus premeretur, ephoris nuntiaret, tale quid in animo
 prorsus improbabile est, sin autem fuisset, fieri non poterat,
 a Xenophonte ceterisque earum rerum scriptoribus diserte nota-
 tum. Quae cum ita sint, illam epistulam, qualis quidem tertio ante
 Christum saeculo in Xenophontis historia legeretur, neque
 Hippocrate, legato spartano, compositam neque a Xenophonte,
 qui res Laconicas optime nosset, in opus suum receptam fuisse
 adducar ut credam. Unde igitur hic, ubi nunc est, interpolari
 Ego vero puto communem quandam fontem fuisse, ex quo et
 totam illam fabulam de Hippocratis epistula ab Atheniensibus
 in Xenophontis narrationi inserunt, et Plutarchus fere eadem
 habuissent. Nam Eustathius vel Plutarcho uti potuit. Quamquam, quod
 illam fabulam esse dixi, id non ita acceptum velim, tamquam Hippocra-
 tis clade, qua Peloponnesii affecti essent, ad magistratus spar-
 tano quicquam scripsisse omnino negarem. Immo mirum esset, si ne-
 quis quidem fuisset eos, quibus rationem deberet, de exercitus sui
 condicione certiores facere. Id autem eum non per scytalam, sed per
 epistulam in codicillis, quos forte nactus esset, properanter exaratam
 esse, ut tum res erant, non est, quod cuiquam incredibile videatur.
 Nec minus fieri potuit, ut illae tabulae ab Atheniensibus, qua-
 rum vires per Hellespontum et Propontida discurrent, in itinere
 interceptae Athenas mitterentur.

Haec ego omnia et veri similia et consentanea esse fateor, sed
 Plutarcho, Hippocratis litteras ita, ut nobis enotuisent, ab origine
 scriptas fuisse. Quem autem earum auctorem esse dicamus?

Ego de Demetrio comico aut de Anaxandride aut de alio medico comoediae scriptore cogito, quos bellum Peloponnesiacum in fabulis suis haud raro tetigisse partim certo scimus, partim suspicari possumus velut ex eis, quos modo nominavi, Demetrium in Σικελία, Anaxandridem in Πρωτεσιλάφ. Atque e Σικελία hoc habemus fragmentum:

Λακεδαιμόνιοι θ' ἡμῶν τὰ τεῖχη κατέβαλον

Καὶ τὰς τριήρεις ἔλαβον ἐμμήρους, ὅπως

Μηκέτι θαλασσοκρατοῖντο Πελοποννήσιοι.

Sex autem fere annis ante, quam hujus querellae semen apparuerat, quidni scaenica illius victoriae Cyzicensis imago aut ab eodem Demetrio aut ab alio comico Atheniensi ita apparata in pulpitum producta esset, ut cladis a Peloponnesiis acceptae nescio cui ex Atheniensibus nuntiandae munus Mindari mortui simulacro commissum spectatores et argumento et persona dupliciter delectaret?

Quod artificium sicui tragoediam potius, quam comoediam, decere videatur, ei Valentini occisi umbram in illo joculari «Fausti minore» in memoriam redegissem satis habeo, quae, cum e lagoena vini, cuius ille videlicet studiosus olim fuisset, subito proruperit, tantum abest, ut loquens spectatoribus terrorem incutiat, ut potius risum moveat. Graeci autem a poetis suis certe non minus assuefacti erant, quam nos sumus a nostris, mortuorum simulacra in scaena agere videre, victoriae vero de hostibus reportatae occasione ad illam consuetudinem gaudium accedere solet malignum nec sane liberale, quod ex adversariorum malis ab hominibus vel optimis interdum capitur. Cachinnum igitur protervum mehercules a spectatoribus editum esse putes, cum quaedam larva visus nocturni similis nescio unde subito exorta voce tristi et acuta, qualis animis mortuorum propria esset, ligna perisse proclamasset; neque enim Attici illud ἔρρει τὰ καλά aliter interpretari ante poterant, quam ex eis demum, quae sequebantur, intellegere coepissent larvae sermonem laconicum esse, ut καλὰ id sibi vellet, quod ab ipsis νῆες diceretur. Nec minore, nisi majore, risu excepta conjicio haec, se, qui Mindarus esset, evanuisse (nam eam fere vim illius ἀπέσουα fuisse puto), ceteros esurire neque scire, quid facerent: nam Atheniensibus cum gratum erat audire, quam ad miseriam redacti essent hostes nuper reformidati, tum ipse nuntii sermo ridiculus videbatur.

Sed haec utrum aliquam veritatis speciem habeant an ingenii et vana commenta sint, peritiores viderint, me autem haudquaquam paenitebit, quantum fecerim, si contigisse mihi sciero, ut monstrarem illam, quam habemus, Hippocratis epistulam, cum a poeta comico ficta esset, a Xenophonte in opus suum pro vera nullam ratione potuisse. Neque necesse eum habuisse puto inter historiae post victoriae Cyzicensis descriptionem de rebus Athenien-um narraverat, et ea, quae de Peloponnesiis illo proelio fractis status erat, quicquam insereret. Sed nihil impedit, ut opinor, quin in Hellenicorum loco hoc fere conicere audeamus, aliquem hominem litteratum, qui bello iam pridem exacto illorumque temporum et rationibus partim oblivione obscuratis in Xenophontis historia incidisset, postquam in legendo ad eum locum pervenisset, ubi Pharnabazum, ut sociorum animos erigeret, naves, quas perdidit, contemptim ligna appellasse, propter quorum jacturam minus esset desperandum, quoniam regis Persarum terra materia caret, eum igitur antiquitatis amatorem cujusdam poetae comici versiculos, quibus nescio an vera Hippocratis verba ridiculum in modum depravata fuerint adhibita simili navium significatione, haud inepte scriptum una cum epistulae interceptae mentione et cum ejus, qui descripserat, nomine in margine enotasse. Quod vero ille lusus comicus ex parte pessum datus, sed sermonis habitu laconico fere recte tamquam ab ipso legato spartano profectus non modo a Livio, sed etiam a Plutarcho, docto quidem homine, sed rerum antiquitatis remotarum captatore, cupide arreptus est, non est quod miremur, praesertim cum Plutarchus aperte caverit, ne ei, qui parvus lecturi essent, ignorarent illa, ut ipse ait, γράμματα λακωνικῶς scripta.

Theodorus Korsch.